

Київський міжнародний економічний форум  
6-7 жовтня 2016 року

**Панельна дискусія**  
**«Індустрія 4.0 та промислова політика України»**

**Модератор** – Віктор Галасюк, Голова Комітету ВР з питань промислової політики та підприємництва

**Спікери:**

- Степан Кубів, Перший Віце-прем'єр-міністр України — міністр економічного розвитку і торгівлі
- Гжегож Колодко, Професор економіки, директор інституту "TIGER" в університеті Козьмінського, віце-прем'єр-міністр і міністр фінансів Польщі (1994-1997 і 2002-2003)
- Ерік Райнерт, Професор технологій управління та стратегій розвитку Талліннського технічного університету Естонії
- Джемалеттін Дамладжи, Заступник міністра економіки Туреччини (2009-2013)
- Гаррі Джейкобс, Головний виконавчий директор Всесвітньої академії мистецтва та науки (World Academy of Art & Science)
- Анатолій Кінах, Президент Українського союзу промисловців і підприємців (УСПП)

## **Віктор Галасюк:**

Вітаю вас на Київському міжнародному економічному форумі. Дякую за те, що ви знайшли час приєднатися, за те, що ви інвестуєте свою увагу цій події. У нас сьогодні з вами є чудова й надзвичайно актуальна для України панель: "Індустрія 4.0 та промислова політика України". Чому вона є надзвичайно актуальною? Тому що, якщо ми не знайдемо своє місце в контексті нової промислової революції, ми не зможемо стати успішною країною, країною-лідером. А ми прагнемо цього. І ми маємо для цього всі можливості.

Ви знаєте, що цього року ця тема – Четверта промислова революція – була лейтмотивом економічного форуму в Давосі. Ми з вами розуміємо, що ця Четверта промислова революція, яка буде полягати, передусім, в такому сплаві різних технологій і новацій (фізичних, цифрових, біологічних), дуже суттєво змінить світ. І вона змінить і технологічний ландшафт світу, і економічний, і, я абсолютно впевнений, геополітичний ландшафт світу також. І Україна жодним чином не може стояти осторонь цієї революції. Ми з вами на першій панелі казали, що наше завдання як країни – знайти гідне місце для України у світі, спланувати, побачити наперед, де будуть наші проривні напрями, ніші і ринки через 10 років. Також спланувати державну політику, яка створить умови для того, щоб приватний бізнес і закордонні інвестори в Україні, і українські інвестори були зацікавлені рухатися в цьому векторі, у векторі, який країну виведе на нові горизонти і дасть нам економічний успіх. І особливо важливо, що у цьому не менш зацікавлені наші закордонні партнери, адже успіх України буде і їх успіхом, і буде запорукою геополітичної стабільності у світі. Адже Україна має дуже багато того, чого ми можемо дати світу. Ми говорили про це з дійсним членом Римського клубу паном Богданом Гаврилишиним. Ми говорили про те, що кожного разу Україна приходить і чогось просить у світу. Але Україна настільки багата людськими талантами, настільки багата можливостями, що ми самі можемо дуже багато дати світу, збагатитися від того, стати більш успішними, і це буде Win-Win співробітництва.

Тому я попрошу, щоб ми сьогодні на нашій панелі поговорили про ті конкретні механізми, інструменти, підходи, які на основі кращого закордонного досвіду можуть допомогти Україні перейти від рівня початківця-реформатора на рівень системної трансформації, а потім і на рівень глибокої і всеохоплюючої інновації. Для того, щоб ми зайняли гідне місце у світі, зробили нашу націю багатшою, щасливішою і авторитетною в світі.

Я із задоволенням представляю наших сьогоднішніх спікерів, надзвичайно поважних і знаних у світі людей. Це **Гжегож Колодко** – професор економіки, директор інституту TIGER, віце-прем'єр-міністр і міністр фінансів Польщі протягом 1994-97 та 2002-03 років, який домігся вступу Польщі до ОЕСР.

Це надзвичайно важливо. Дякую. Це пан **Джемалеттін Дамладжи** – заступник міністра економіки Туреччини з 2009 по 2013 рік. В Туреччині ми маємо дуже багато чому повчитися. Ми дуже раді вашій участі сьогодні. Це пан **Гаррі Джейкобс** – головний виконавчий директор Всесвітньої академії мистецтва та науки, дійсний член Римського клубу та президент Консорціуму світових університетів. Дякуємо Вам, пане Джейкобс. Це **Анатолій Кінах** – президент найбільшого об'єднання українських промисловців і підприємців УСПП; экс-прем'єр-міністр України; экс-міністр економіки України. І це поважний професор **Ерік Райнерт** – людина, книга якої входить до топ-50 книг, які мають найбільший вплив на економістів світу, випускник Гарварду, професор, людина, яка працювала в складі різних місій у понад 50 країнах світу, один з провідних економістів світу. Дякую, професоре, що Ви знайшли можливість приїхати до нас.

Ми побудуємо нашу роботу наступним чином. По-перше, я хочу поставити усім учасникам нашої панелі одне питання і попрошу їх відповісти дуже коротко протягом 2 хвилин. Скажіть, будь ласка, яким ви вважаєте свій найбільший здобуток і свою найбільшу помилку, яку б ви сьогодні не повторили, з висоти власного досвіду, виходячи з вашого досвіду реформування ваших країн, ваших економік. Будь ласка, пане Колодко, прошу Ваше слово.

### **Гжегож Колодко:**

Тож тільки дві хвилини мені даєте. Так? Наче це дебати кандидатів у президенти США. Так? Але ж я не Хіларі і не Дональд. Власне, давайте серйозно. Отож, я вважаю, що найбільший успіх це те, що мені вдалося використати мої знання професора для економічного розвитку та розбудови, адже ви знаєте, що я побував у 163 країнах та опублікував більше 50 книг щодо глобалізації. Ви не можете досягнути успіху в стратегії розвитку розбудови, якщо у вас немає належної економічної теорії. І питання полягає у тому, чи є у вас така економічна теорія. Я був професором економіки усе своє життя, це моя стихія, і частина цієї теорії – це неможливість адаптуватися до умов ринку під час перехідного періоду, і хороші сторони, власне, ось цієї невидимої руки ринку, це належна видима рука уряду. Але надто багато дурної лібералізації та надто багато дурної бюрократії – ось цього потрібно уникати. Тобто, це мій рецепт, яким чином призвело це нас до ОЕСР, для прикладу.

Що стосується провалу, про який ви кажете, про помилки. Ви знаєте, багато чого трапляється одночасно, також от в Україні. Я думаю, найбільша помилка, можливо це і моя особиста, і нашої політики, це в тому, що ми свого часу не змогли використати національні активи, націоналізовані активи, для того, щоб капіталізувати пенсійний фонд, ми не скористалися

належним чином процесом денаціоналізації, і що стосується інвестицій у капітальний компонент пенсійної системи у час саме неунікного старіння населення. Ми розуміємо, що такою є картина у більшості країн, і, безумовно, це характерно і для України. Ми заплатили за це свою ціну – досі у нас існують проблеми, що стосуються саме пенсійної системи. Ми можемо також говорити про конкуренцію, про конкурентоздатність і не забуваємо також про підприємництво. Але, якщо ви не будете належним чином думати про пенсійну систему, ви не досягнете успіху. Все трапляється, так як трапляється, адже багато чого трапляється одночасно, відбувається накладка, інакше у вас не буде шансу на успіх.

**Віктор Галасюк:**

Дякую за відвертість і за дуже конкретні позиції, які Ви озвучили.

**Гжегож Колодко:**

Так, економіка, це досить конкретна річ, саме так і повинно це відбуватись.

**Віктор Галасюк:**

Прошу до слова пана Джемалеттіна Дамладжи, заступника міністра економіки Туреччини.

**Джемалеттін Дамладжи:**

Дуже дякую. Як ви знаєте, технології змінюються швидше, ніж коли-небудь. І світ наразі переживає технологічну революцію, яка зараз відома як індустрія 4.0. І штучний інтелект, віртуальна реальність, Інтернет та Big Data – це те що радикально змінює не тільки те, як ми працюємо, але також те, як ми живемо. І це тільки початок. Якщо ми хочемо уникнути якихось гострих країв, нам потрібно йти нога в ногу із цифровою революцією. Саме тому Туреччина, Україна та багато інших країн націлені на трансформацію своїх поточних економік у "економіку знань", яка концентруватиметься на хай-тек продукції. Також нам потрібно уникнути ризику залишитись позаду в той час, коли усі мчать вперед, і ми будемо фокусуватися на промисловому секторі та будемо розвивати стратегію розвитку. Власне, будемо адаптуватися до цього поступу Індустрії 4.0. Якщо нам потрібно якимось пришвидшити інтеграцію технологій, нам потрібно працювати спільно із нашими зацікавленими сторонами, з усіма сторонами та торговими партнерами. Таким чином перед нами постає дуже багато викликів через перехідні періоди, їх не слід недооцінювати. Нам потрібно дати раду усім тим викликам, які ставить перед нами перетворення усього у цифровий формат, тим паче потреби у інвестиціях, зміні бізнес-моделі, питанні з даними, питанні інтелектуальної власності. Це все ті виклики, які потрібно подолати,

якщо ми хочемо отримати якісь переваги від промисловості. І революція не буває без якихось поступів з нашого боку. Нам не потрібно очікувати, що все пройде дуже гладко. І ті, хто рухається дуже швидко, ті і стануть саме тими, хто отримає відповідний прибуток та вигоду від цього процесу.

**Віктор Галасюк:**

Дякую, пане Дамладжи, і я попрошу Вас розвинути Вашу думку під час основного виступу і сконцентруватися на обох сторонах, щоб Ви сьогодні ще може б робили по-іншому, виходячи із Вашого досвіду, бо ми бачимо, як розвинулася Туреччина за останні роки. Дякую Вам. Професоре Джейкобс, я попрошу Вас назвати, що Ви вважаєте найбільшим досягненням, і найбільшою помилкою, яку б Ви не повторили. Дякую. 2 хвилини, будь ласка.

**Гаррі Джейкобс:**

Дуже дякую, що аж дві хвилини мені відвели, я навіть двічі встигну відповісти на це питання. Одне, що стосується Сполучених штатів (я не кажу, що завдяки мені, відбулись якісь помилки чи досягнення). Я вважаю, що основа основ, найбільше досягнення Сполучених Штатів – це креативність, свіжість підходів, це також знімання того "повідка" з промисловості. Наші слабкі сторони, все ж таки, були у прив'язці до жорсткої дистрибуції. Знову ж таки, ми повертаємось до того часу, коли у нас підвищується концентрація багатства, тому ми бачимо у виборах такі непорозуміння. Дуже багато людей залишені за межами такого збагачення. Я думаю, у нас неправильна економічна теорія на майбутнє ринкової економіки, і проблеми, які у нас виникають із Брексітом, для прикладу.

Я вважаю, що нам потрібна зовсім нова економічна теорія. І якщо друга хвилина вже пішла, я також хотів би сказати, що я працював в Індії над їхньою економічною політикою і трансформацією, і особисто я був частиною розробки стратегії задля створення нових робочих місць. Мені здається, що Індія з одного боку за 10 років створила мільйони робочих місць, досягла справжнього успіху у створенні можливостей для професійного розвитку, для створення робочих місць. А де провал країни, то це у інтеграції формального та неформального сектора. Тобто у вас виникло дві паралельні економіки, які мають певний стосунок одна до одної, але функціонують незалежно. Коли ми говоримо про промислову політику України – це промислова політика для кого і для якої цілі? Тому я піднімаю і ці питання.

**Віктор Галасюк:**

Це питання надзвичайно актуальне для України, бо, на жаль, ми знаємо яка в нас шалена частина тіньової економіки. І ті цінності Римського клубу і

наукові цінності, які Ви пропагуєте у світі, все частіше лунають і все більше сприймаються суспільством. Нам буде дуже важливо почути від Вас конкретні поради у Вашому основному виступі. Дякую Вам. Пане Кінахе, будь ласка, слово Вам. Найбільше досягнення, найбільша помилка, і, будь ласка, дві хвилини. Дякую.

### **Анатолій Кінах:**

Щиро дякую. Безумовно, коли ми говоримо про досягнення, то у моєму розумінні це, в першу чергу, результати командної роботи. І коли я мав честь очолювати Кабінет міністрів України у 2001-2002 році, то одним із наших досягнень, нашого уряду, я вважав те, що ми вже тоді максимально сконцентрували увагу і створювали вже системні стратегічні напрямки підсилення інноваційної індустріальної політики у нашій державі. Як приклад, тоді ми вперше змогли добитися того, що навіть у принципах рефінансування нашим національним банкам комерційної банківської системи було чітко сформульовано, що частка рефінансування повинна бути спрямована на кредитування на сприятливих умовах, пріоритетних інноваційних проектів України, які відбиралися за прозорою процедурою і відображали пріоритети нашої держави, починаючи з енергоємності, проблематики модернізації нашого виробництва тощо. І друге досягнення команди, те, що ми тоді спромоглися, незважаючи на шалений політичний супротив прийняти дуже важливий для України закон – Закон України про земельний кадастр. Це був 2001 рік. У мене стіл був завалений вітальними телеграмами моїх колег з усього світу, де вони вітали Україну, що вона вперше визнала, що земля – це суб'єкт ринкових відносин, що вона повинна мати свою вартість, капіталізацію, і це дуже важливий чинник залучення інвестицій і нашого розвитку. З втрат я вважаю, виходячи вже із свого особистого досвіду, те що ми зробили дуже серйозну системну помилку восени 2004 року, коли у дуже складних умовах вели переговори, як нам мирним шляхом вийти з тієї дуже серйозної ситуації (Майдану-1), і погодилися на так звану "конституційну реформу". Тоді конституція була змінена не як вищий закон українського народу під пріоритети української держави, а під політичну, включаючи й особисту, кон'юнктуру. І це зараз створює нам величезні проблеми і ми розуміємо про що йде мова. І я маю надію, що ми ніколи вже таких помилок повторювати не будемо. Конституція України як вищий закон повинна працювати на стратегічні інтереси України і українського народу. І ніколи не повинна змінюватися під поточну кон'юнктуру. Я маю надію, що ми зробили серйозні висновки з того уроку. Дякую.

**Віктор Галасюк:**

Дякую, Анатолію Кінахе, за той дуже чіткий меседж. Професоре Райнерт, скажіть, будь ласка, Ви бачили стільки країн світу, не як турист, а як професійний економіст, Ви працювали там. Яку Ви бачили найбільшу перемогу і найбільшу поразку? Будь ласка, дві хвилини.

**Ерік Райнерт:**

Я вважаю, дуже велика помилка, це те, що ми не розуміли, що перше – курка чи яйце? Пане Джейкобсе, так, насправді, нам потрібна інша економічна теорія, і часто я виступав за ті теорії, які вважалися всіма застарілими. Це те саме, як із вашою краваткою, якщо ви її занесете до шафи, і вона там дуже довго полежить, вона стане знову модною. Але давайте повернемося до нашого основного питання – я не вважаю, що ми надто багато, чи достатньо уваги приділили цьому питанню. Ваша країна багато уваги приділяє корупції, але якщо ми подивимося на історію, чи ви поїдете, наприклад, до Мозамбіку, що я чую від посланців там, від посла, що, якщо б Мозамбик позбувся корупції, то всі проблеми було б вирішено, тобто, це наче така чарівна паличка, яка врятує всі країни. Ну, не думаю. Отож, якщо ви подивитеся історично, що допомогло позбутися корупції, то це економічне зростання. І пан зі Швеції на першій сесії змусив мене подумати над історією Швеції, і ця історія показує нам ціну голосування у шведському парламенті. У 60-х-70-х ціна парламентарів падала все нижче, все менше треба було платити, щоб їх купити, але після цього знову все змінилося, і відбувся прорив. Тобто, бачите, що вилікувало ці країни, це економічний розвиток. Тобто, річ в тому, як ви кажете – курка чи яйце? Що призводить до чого. Потрібно звернути більше уваги на кращі технології, вищу заробітну платню, більше додаткової вартості, додаткової цінності сировини, і, власне, це і буде дуже важлива причина, можливість позбутися корупції. Корупція – це симптом того, що щось в Україні іде не так.

**Віктор Галасюк:**

Дякую, професоре. Ми закінчили перший раунд. Ми завершили перший раунд. Дякую нашим чудовим спікерам. І ми переходимо до другого раунду. Я задам кожному учаснику питання, попрошу відповісти протягом 5-6 хвилин, і після того ми перейдемо до дискусії і до запитань із залу. Моє перше питання пану Гжегожу Колодко. Скажіть, будь ласка, Ви прийшли до уряду Польщі після Лешека Бальцеровича, який робив так звану "шокову терапію", і з Вашої книги ми знаємо, що Ви називаєте її "шоком без терапії". Сьогодні пан Бальцерович працює в Україні як радник і прем'єр-міністра, і президента. Можна по-різному оцінювати цей факт. Нам дуже цікава Ваша позиція як людини, яка по суті в Польщі корегувала курс, не допускала

дестабілізації Польщі і забезпечувала технологічну модернізацію і розвиток. Більш того, ми аналізували результати Вашої роботи з точки зору зростання ВВП, і під час Вашої роботи в уряді це зростання було суттєво більшим, ніж воно було під час керівництва пана Бальцеровича. Скажіть, пане Колодко, може просто Вам так пощастило, що перед Вами був пан Бальцерович, що він заклав всі основи правильних реформ, чи все-таки Ви використовували якісь спеціальні політики, для того, щоб цей ріст був суттєво вищим? Дякую.

### **Гжегож Колодко:**

Ну, ніколи не запрошуйте його як радника для вашого уряду – то ви зробите на власний страх та ризик, хіба що. Речі змінюються, і я думаю, знання кожного із нас зараз інші, ніж чверть століття тому. Але я, все ж таки, наполягав на тому курсі, як і тоді, у 91-у, і так, ось та шокова терапія, то не найкраща рекомендація. То не була оригінальна концепція пана Бальцеровича, вона була імпортована. Це була наново і красиво запакована вашингтонська концепція, і тоді у нас був борг, і ми прийшли до відповідної кризи. Ми почали стукати у різні двері (Берлін, Лондон): нам потрібні ваші гроші, ваша порада. Вони нам сказали: «Добре, ми дамо вам трішки грошей, але слідуйте нашим порадам». І вони, власне, не мали розуміння, якою реальність була тут. І вони нас поплутали навіть із Литвою. Та вони не розуміли, що таке Бухарест, а що таке Будапешт. Вони навіть не розуміли, якою є польська проблема. І вони все-таки продали нам ту "шокову терапію" Джефрі Сакса, який пізніше сказав, що, я все життя був соціальним демократом. Тобто, Джефрі Сакс був соціальним демократом, і це був неолібералізм з європейськими характеристиками, і все це не підходило під наш контекст, і жоден фактор, жодна ціль такої "шокової терапії" не була досягнута. Ну крім того, що замість приросту трьох у нас приріст був 20, і замість 200 тисяч непрацевлаштованих – 3 мільйони, почало також спадати і ВВП. Це ж не те, що обіцяли нам Бальцерович та Сакс. Це призвело до ще глибшої кризи, і результати не були досягнуті такими, як очікувалося.

Але ви можете сказати: ризик був дуже значним, значно вищим, ніж той ризик, що існує зараз в Україні, і для інших якихось урядів, але все ж таки це не вибачення для неналежно насадженої економічної політики. Це ті помилки, які дуже дорого коштували для Польщі. Зараз вони кажуть: «Слухайте, ви ж втратили тільки 20% ВВП, от в Україні втратили 60». Що це означає? Що під час "шокової терапії" ми зробили менше помилок, ніж зробили ви в Україні. І це також доводить, що ми були значно краще підготовлені до повноцінної економіки та до переходу до неї. Польща була більш ринковою економікою та більшою демократією, ніж Туркменістан та Узбекистан є зараз. Ось таким є факт.



Пан Бальцерович став міністром фінансів, прем'єр-міністром і із 7,5% зростання ВВП – те, з чим я залишив Польщу, до кінця 2001 року цей показник став 0,1. Яким чином від 7,5% (та ми справжні тигри Європи тоді були!) до 0, до стагнації? Чому? Неправильна економічна політика, неправильна економічна теорія, на якій все розбудовувалось. Польський бізнес, польські люди, населення, підпали під той ризик, стали його жертвами. І ми навчалися, роблячи. І наразі, я так розумію, що пан Бальцерович якось допомагає, радить, але якщо ми подумаємо про відповідну доктрину (так? є таке у вас слово в Україні) – зараз це дуже погана доктрина та економічна політика, якщо ми говоримо не тільки про теорію. Я презентував свою теорію також українською мовою, можете прочитати про новий прагматизм у економіці України, українською мовою є книга – "Мінливий світ". Там викладена теорія, але також потрібно враховувати аспект політики, а політика це – гра. Яким чином врегулювати конфлікт інтересів, яким чином врегулювати дуже динамічну ситуацію з тим, щоб зробити процес прийнятним для людей. Я не вважаю (а я вже чотири рази був міністром фінансів та віце-прем'єр-міністром), що потрібно врегульовувати, наприклад, обмінний курс, не думаю, що це повинна бути основна ціль. Це все інструменти для досягнення цілі, а ціль – це сталий інклюзивний розвиток, базуючись на прагматизмі. Тобто, будь ласка, радьте. Ви кажете "успіх" чи, що мені пощастило, ну можливо мені десь і пощастило, але наприкінці 90-х все-таки легше було працювати, ніж на початку 2000-х. Політика – це, також, скористатися цим щасливим випадком. І я бажаю вам багато щасливих випадків, але бажаю вам також і мудрості. І покладайтеся на ваші знання та помилки інших. І якби ви запросили пана Бальцеровича, то він би, можливо, сказав, як уникнути тих помилок, яких він припустився, це було б цікаво.

**Віктор Галасюк:**

Дуже дякую Вам, Вашій відвертості. Ваші книги, Ваша трилогія, я думаю, що це справжній дороговказ і дуже серйозний матеріал для роздумів багатьох українців.

**Гжегож Колодко:**

Є також книга, не українською, російською, ну і, безумовно, англійською – "Куди йде світ: політична економія майбутнього", це з приводу цього нового прагматизму, і це те, що потрібно активно обговорити найближчим часом.

**Віктор Галасюк:**

Я думаю, що ми будемо шукати можливість, як і ці книги перекласти і видати їх українською. Дякую, професоре.

Прошу до слова пана Дамладжи. Скажіть, будь ласка, під час Вашого перебування в уряді Туреччини, яка чи не найдовше співпрацювала з Міжнародним валютним фондом в історії, спромоглася повернути останній кредит МВФ і забезпечити досить суттєве економічне зростання, і по суті вийти на іншу економічну орбіту. Ми пам'ятаємо 90 рік, коли ми випереджали Туреччину за рівнем розвитку економіки, сьогодні ви випереджаєте нас у кілька разів. Скажіть, будь ласка, за рахунок яких інструментів вам це вдалося? Прошу, 5 хвилин, будь ласка.

**Джемалеттін Дамладжи:**

Дуже довге питання, яке Ви поставили. Ну, власне, відповідь – ще довша. Перш за все, я хотів би сказати, що за останні три декади у Туреччині відбулися фундаментальні зміни у економічній політиці. І у цьому контексті, власне, існували бар'єри між торгівлею та фінансуванням, також внутрішній ринок було лібералізовано, далі були певні обмеження, які було подолано, і було впроваджено більш прозорі процедури приватизації. Залучення Туреччини, та вхід до Європейського Союзу посилив нашу співпрацю із валютним фондом, це нас підтримало. Зараз я хотів би сказати, що у 2008 році, після того, коли ми виплатили наш борг валютному фонду, ми не використовували жодного фінансового кредиту від МВФ і не маємо тепер відповідного боргу. Ми незалежно, скажімо так, існували. Отож, угода ВТО також посприяла певним факторам.

Якщо ви подивитесь на економічну політику Туреччини, то ви побачите, що зараз у нас є відповідний тренд, який почався з 14, він охоплює також період до 18 року. Наразі вже розроблено відповідну політичну стратегію на 2015-17 роки і ціль такої політики, цих заходів та цієї стратегії є наступною – здійснити стратегічну інвестицію у основні технології, а також державні закупівлі, як основний інструмент, і як приклад в контексті цієї стратегії, яка базується на знаннях. Ми вирішили надати середньостатистичному студенту найкращу освіту, найкращий контент такої освіти, а також рівні спроможності для вчителів, студентів. Також комунікативні інформаційні технології повинні стати основним інструментом освітньої системи. Загальна сума цього проекту – 8 мільярдів доларів. І вже 400 тисяч було повернуто у якості інвестицій. Наразі роздано більше ніж один мільйон планшетів вчителям та студентам. І цей процес започаткував впровадження смарт-індустрії, адже Індустрія 4.0 вимагає висококваліфікованих та добре освічених людей.

З іншого боку, Туреччина має досить амбітну адженду (порядок денний) у сфері транспортування, системи охорони здоров'я та енергетики, і у цій сфері Туреччина дуже активно імплементує моделі державно-приватного

партнерства, щоб залучити ресурси до розбудови інвестицій. У контексті стратегічного плану у сфері транспорту активно використовувалися, для прикладу, Стамбул-Євразійський проект, також відповідні проекти по певних шосе, а також третій аеропорт у Стамбулі. Ціллю такого стратегічного плану є покращити та розширити ринок та інфраструктуру транспорту, а також розбудувати інституційний потенціал, з тим щоб надавати більш високоякісні послуги.

Що стосується ініціатив та політики інвестування Туреччини, ми наразі знизили на дефіцит. Ми також підтримуємо передачу технологій і регіональний розвиток. В рамках політики інвестиційного під'юдження ми відзначаємо дуже значний розвиток регіону. Для цієї цілі усі регіони країни було класифіковано на 6 груп від найменш до найбільш розвинутих. Уряд також повинен надати відповідну інфраструктуру та створити інвестиційно-дружнє середовище для залучення інвестицій. Для цих цілей було засновано різні зони інвестицій. У інвестиційних зонах, на додачу до загальних схем сприяння інвестиціям, особливі пропозиції надаються інвесторам, які бажають інвестувати у ці три зони. Це зона технологічного розвитку (яка також організована), промислова зона та вільна зона, в рамках яких пропонуються належні можливості для країн, які інвестують у ті зони, де дуже комфортне середовище для інвесторів і пропонуються різноманітні соціальні аспекти. Турецький уряд (а ми знаємо, що промисловість це основна рушійна сила турецької економіки) почав імплементувати стратегію розвитку наукових технологій та індустрію стратегію для посилення компетенції, з тим щоб підвищити середньо та довгостроковий експорт хай-тек. І що стосується адженди економічної політики, цей сектор також розвивається спільно із розвитком різноманітних горизонтальних стратегій. Імплементация цих стратегій буде вирішальною для розвитку Туреччини, з тим щоб подолати усі розриви та досягнути цілей і стати однією із економік топ-10. Туреччина також повинна стати центром виробництва євразійського регіону, що стосується виробництва хай-тек, автомобілів, медичного обладнання, чутливого оптичного обладнання, електроніки, медичних препаратів, товарів медичного призначення та інших товарів. Я можу багато ще казати, але час обмежено, тому я передам слово наступному спікеру.

### **Віктор Галасюк:**

Дякую, пане Дамладжи. Я хочу сказати, що Ваш досвід для нас є особливо важливим, досвід реіндустріалізації і технологічного розвитку Туреччини, і ми не тільки уважно слухаємо Вашу доповідь, і вивчаємо інструменти економічного розвитку Туреччини, а потроху починаємо втілювати їх в Україні. Наш парламент два дні тому прийняв за основу пакет законів про

індустріальні парки – той досвід, який Туреччина надзвичайно успішно використовує, тому ми будемо уважно вивчати вас. Спасибі.

Шановний пане Джейкобс, Ви надзвичайно впливова інтелектуальна людина у світі. За Вашою програмою в Індії було урядом затверджено програму створення 100 мільйонів робочих місць. Ви присвячуєте у своїй діяльності дуже великий фокус саме таким соціально орієнтованим цінностям, і це, мабуть, впливає із Вашої діяльності як дійсного члена Римського клубу. Я хотів би запитати Вас, де Ви бачите великі можливості і майбутнє України. У нас триває дискусія між тим, а чи добре це мати імміграцію, бо є люди, які вважають, що це погано, і ми маємо створити умови всередині країни, для того, щоб люди, їхали, навчались, але повертались і тут жили, і робили бізнес, і науку, і свої життя. І є люди, які кажуть: слухайте, все супер – люди поїхали по світу, сюди будуть пересилати грошові перекази, і родини будуть жити. Ну так багато країн світу живе. Яка Ваша думка, професоре?

### **Гаррі Джейкобс:**

Дуже дякую. У 94 році я робив відповідне дослідження для Індії з приводу експорту програмного забезпечення, тоді загальний експорт сягав 10 мільйонів на рік, сьогодні вже сотні мільйонів доларів. Тобто, вже майже в десять тисяч разів зріс експорт відповідних технологій. І тоді це був слухний час. Якщо я озирнуся на критичні інгредієнти успіху (дуже цікаво те, що Ви, Вікторе, сказали з приводу відтоку мізків, з приводу успіху Індії), все це почалося, справді, з відтоку мізків з брейн-дрейн (brain drain), ми так його грубо називаємо. Може ви його називаєте програмами освіти за кордоном, чи підвищенням кваліфікації за кордоном, коли надсилають найсвітліші голови, з тим щоб вони чогось навчилися, здобули репутацію. Так і трапилося з програмним забезпеченням, з відповідними інженерами Індії, і потім вони повернулися зі ще світлішими головами та створили такий підходящий клімат у Індії, і CEO Microsoft та Google також з Індії. Цього б ніколи не трапилося якби вони не зробили, те що зробили, тобто не було такого відтоку мізків. Тож, не переживайте за це. Я сказав би, що ви надсилаєте і правильно робите. Китай та Індія надсилають мільйони студентів до Сполучених Штатів. Ви надсилаєте людей, щоб вони заробляли кошти, але у процесі і навчались. Я вважаю, що це тільки збагатить Україну регіонально у майбутньому. Я не те, щоб під'юджую вас це робити, і не кажу, що це тільки тимчасова втрата. Я кажу, що питання не в тому, як це зупинити, а питання в тому, як створити тут таке середовище для квітучої економіки, для збагачення талантами, особливо, коли ми говоримо про 4.0.

Чому у нас Силіконова долина є зараз, чому у нас відповідний розквіт у Бостоні. Через те, що у нас було розбудовано багато університетів –

Стенфордський університет у Силіконовій долині. Там зростало покоління молодих яскравих людей. Там не було якоїсь індустріальної політики, яка би підтримала ІТ тоді. Ні. Все тоді почалося із яскравих людей, із університетів, які мали одну, дуже важливу річ, і то був власне дух підприємництва. Те, що дали їм Америка, особливо Каліфорнія, це був дух підприємництва. І те, що вони здобули – то найновіші технології з університетів. Вони не тільки здобули це через освіту, а й через дослідження. Я вважаю, що ця країна дійсно серйозно ставиться до 4.0. І ціль – це не тільки імпортувати якісь технології, це те, що ми можемо зробити з тим, щоб створити квітучу освітню систему, яка вже високо цінується з точки зору багатьох аспектів. Але я не впевнений, що то найбільш важливі аспекти.

І перший з аспектів, про які я кажу, нам потрібна радикально нова освітня система. Нам необхідно мати таку систему, яка не насаджує якусь інформацію, з тим щоб студенти здали екзамен та отримали роботу. Ні. Нам потрібно те, що під'юджує індивідуальність, креативне мислення, не тільки для того, щоб здати іспити (така система існує в рамках свого світу). А у разі, якщо ви хочете агресивно рухатися у новому напрямку, змінювати систему, а у вас уже дуже хороший рівень освіти. Потрібно просто переставити пріоритети такої освіти. Я вважаю, що ми дуже успішно запровадили у Сполучених Штатах партнерство між індустрією та освітніми установами. Дуже добре перевести університети зі статусу "веж зі слонової кістки" у більш практичну площину. Ось у цьому формула. Вам потрібні три речі: 1. освічені люди; 2. університети, які сфокусовані на практичному застосуванні, навіть якщо вони виконують теоретичні дослідження; 3. вам потрібні люди, які отримують знання не для того, аби просто піти та отримати роботу, а люди, які хочуть використовувати це підприємницьким чином. І якщо у вас будуть ці три елементи, то дуже легко створити відповідне середовище. А компанії прийдуть.

У Індії, у Ченнаї, у Бангалорі ми бачимо різноманітні центри досліджень та розвитку, де відбуваються серйозні дослідження. Дуже багато із тих людей, які роблять дослідження, залишають компанію, тобто розпочинають свій бізнес, винаходять нові ідеї. І зараз у Індії дуже креативна атмосфера, а її не було 20-30 років тому.

Я хотів би сказати, що ми говоримо Індустрія 4.0 – це романтика, і всі хотіли би бути лідером у технологіях. Але, якщо б ви поставили мені запитання, що справді буде найбільш ефективною політикою індустрії для найближчого майбутнього України, тобто те, що принесе найбільші короткострокові переваги, то я сказав би, що це власне сільське господарство. Чому я так кажу? Сільське господарство в Україні базується на старих моделях виробництва, на тому, що було до 1990. Єдина різниця – тепер вже не кооперативи все виробляють, а величезні кооперації, які, власне, створюють

не виробництва, а попит. Вони займаються логістикою, експортом та фінансуванням. Я вважаю, що найбільший потенціал буде стимулювати значне зростання продуктивності сільського господарства та диверсифікація, що не трапляється зусиллями оцих мега-корпорацій, це трапляється, знову ж таки, через освіту. І щоразу, коли у нас є якийсь новий етап у Сполучених Штатах, чи якась нова кров, то ця нова кров відразу ж засновувала новий університет сільського господарства, для того, щоб ще краще зростити економіку. І мені не подобається, що така велика сільськогосподарська країна постійно втрачає і втрачає робочі місця, і так марнує свій потенціал виробництва, і не відбувається комерціалізація та диверсифікація.

### **Віктор Галасюк:**

Професоре Джейкобс, я дуже дякую Вам за таке розлоге бачення, за інший кут зору.

Пане Кінах, Я хочу запитати Вас як керівника однієї з найбільших, чи навіть найбільшої сьогодні організації, яка об'єднує промисловців та підприємців. Ми вже почули Ваші поради до уряду, до парламенту, але я хотів би, щоб Ви як людина, яка була по обидва, так би мовити, боки барикад, яка працювала першою особою в уряді, а сьогодні є очільником бізнес-асоціації. Яка Ваша порада до колег по бізнес-асоціаціям, що робити, яким чином впливати на уряд, яка Ваша порада колегам-підприємцям? Прошу, 5 хвилин, будь ласка.

### **Анатолій Кінах:**

Щиро дякую. Безперечний факт, що Україна незворотно інтегрується в європейську, світову економічну систему. Не так давно ми відсвяткували 25-у річницю нашої незалежності. І все більш стає актуальним питання, яке є по суті в центрі дискусії на нашому форумі: в якому статусі Україна інтегрується в європейську, світову економіку – як агро-сировинний придаток, експортер дешевої кваліфікованої робочої сили, чи держави, яка спроможна виробляти конкурентоздатну, наукоємну, високотехнологічну, з високою доданою вартістю продукцію. І це питання дуже актуальне, бо на цьому фоні в світі відбуваються дуже якісні кардинальні зміни, особливо після останньої фінансової світової кризи 2008-09 років. Я раджу і інститутам влади в Україні, і законодавчій, і виконавчій, і бізнес-асоціаціям більш детально вивчати, що сформульовано, наприклад, в стратегії Європейського Союзу "Європа-2020", які пріоритети сформульовані в програмі президента Сполучених Штатів Америки, Обама, які стратегії і програми виконуються зараз у таких розвинутих країнах як Франція, Німеччина. Один із найголовніших пріоритетів вищезазначених стратегічних документів – це напрямок на максимально динамічний

розвиток політики неоіндустріалізації, спрямування зусиль на наукоємне, високотехнологічне, конкурентоздатне виробництво, наукові дослідження, зв'язок науки і виробництва. І це незворотній процес. Дуже важливо щоб ці проблеми вийшли вже не тільки на рівень дискусії в рамках діалогу влада-бізнес (це одна із дуже важливих складових). Сьогодні ми вже ведемо дискусію на державному рівні, включаючи наших міжнародних партнерів. І це було одне із головних завдань нашого форуму. Це дає нам шанс вийти на необхідні рішення, які будуть відповідати в першу чергу більш високій стратегії промислової політики, інноваційної, індустріальної, в цілому.

Ситуація дуже загрозлива і ми розглядаємо нашу дискусію, у тому числі, як набат тривоги. У нас відверта розмова. Я вже називав ці цифри: структура експорту України за перше півріччя – 41% сировина АПК (пшениця, кукурудза), 27% – хімія, руда, метал, напівфабрикати. Це по суті структура експорту колоніальної держави. Ми не маємо права, щоб цей сценарій поглиблювався. Для нас дуже важливо, щоб оті декларації, які ми почули сьогодні від Кабінету міністрів (у тому числі, максимально з нашою допомогою в рамках державно-приватного партнерства, з нашими партнерами у Європейському Союзі і не тільки), стали конкретними правилами гри, конкретними регуляторами. І перше питання, яке ставить бізнес – це доступ до фінансових ресурсів. І дуже важливо зараз це перевести у ту нормативну систему, починаючи зі створення Банку Реконструкції і Розвитку. Ми про це кажемо вже багато років, це питання доступу з точки зору вартості кредитних ресурсів, це принципи рефінансування банківської системи, які повинні відображати пріоритети держави у реальному секторі. Це мікрокредитування малого й середнього бізнесу, це венчурне фінансування малого бізнесу, а він є дуже важливим чинником інноваційного розвитку у всіх розвинутих країнах, створення інфраструктури (про що було сказано вже шановним паном Галасюком), технопарків, індустріальних парків, спеціальних економічних територій розвитку, площадок для трансферу технологій – все те, що зараз відбувається в усьому світі. І це повинні бути не декларації, а конкретна робота. І завершуючи, дуже багато розмов з приводу, а яку головну програму зараз виконує Україна. На жаль, у нас немає програми і Україна має повертатися до стратегічного планування свого розвитку. Угода про асоціацію з ЄС і вільна торгівля, по суті для нас це головна сьогодні реформа. Потрібна адаптація до стандартів і регламентів української промисловості й економіки, по суті модернізація нашої економіки, до відповідних міжнародних стандартів конкурентоздатності, якості, безпеки продукції. Тому я маю велику надію, що Україна після 25 років своєї незалежності від декларацій, від констатації наших проблем перейде до чіткої, системної політизованої роботи, аби максимально реалізувати наш потенціал і

займати гідне місце у світі. Ми зараз якраз над цим працюємо в рамках діалогу влада-бізнес, включаючи те, що повинно зробити громадянське суспільство в Україні в цілому. Я дякую, щиро дякую за увагу.

**Віктор Галасюк:**

Дякую, шановний Анатоліє Кириловичу.

Я хочу надати слово професору Райнерту, і хочу спитати Вас, професоре. В тому числі завдяки Київському міжнародному економічному форуму, Ваша книга "Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними" сьогодні є на полицях дуже багатьох впливових підприємців, політиків, і в тому числі в комітеті у верховній раді, який я очолюю, з питань промислової політики і підприємництва. Професоре, будь ласка, скажіть, чого сьогодні не пролунало на цій сцені серед самих ключових політик, інструментів, концентрацій того, чому ми маємо приділити увагу, для того, щоб стати заможною країною. Я бачу у нас вже практично не залишається місця для дискусії, але я думаю, що це буде ідеальне завершення нашої панелі. Дякую.

**Ерік Райнерт:**

Дуже дякую. У мене є два різні коментарі. По-перше, це стосується зміни ідеології. Я вважаю, те, що ми сьогодні чуємо тут, це значно відрізняється від того, що ми чули тут минулого року. Повертаючись до України, хочу сказати, що ідеологія змінилася у дуже позитивному сенсі. І я хотів би дати коротеньке пояснення, чому я це кажу.

Перш за все, я вважаю, що є три основні речі, які слід сказати про промисловість та про рух вперед. Нові технології – перше, це те, що ви можете створити дуже хороше хай-тек-середовище, яке може бути зовсім не прив'язаним до місцевої структури виробництва. Я вважаю, що це помилка відповідних компаній у Росії і у інших країнах, коли ви виготовляєте технології, які настільки просунуті, що місцева індустрія не буде їх використовувати, і ви це робите для іноземних компаній. У Естонії така ж сама проблема – технології передові, Естонія – молодець, але є проблема, що деякі із тих знань, які створено, не матеріалізуються у Естонії, однак вони йдуть за кордон. Це перше, що хотілось сказати.

Друге – це те, що справді є дуже багато хороших прикладів відтоку мізків, які потім перетворюються на надбання: Тайвань, Китай, Індія... Тайвань, до речі, азіатська країна, і це дуже успішна країна, саме з точки зору здобуття мізків. І також є навіть більше неуспішних прикладів, коли двадцять відсотків латвійців покинули Латвію через індустріалізацію та не хочуть повертатися. І власне це той ризик, який може стати правдою, реальністю в Україні. Вам потрібно створити промисловість, створити сектор, в рамках якого ви винаймаєте на роботу цих представників хай-тек індустрії.



Також є інші країни, які хочуть залучити ваших яскравих людей: Польща, Румунія... Люди можуть переїздити і в Румунію. Так – довкола хижаків.

І ще одне, що важливо, чесно кажучи, та торгова угода, яка у вас є із Європейським союзом – не найкраща. Ви розумієте – там квоти, які дуже швидко вичерпуються, також є положення у цій угоді з приводу того, що, якщо український експорт неналежним чином впливає на інтереси Європейського союзу, вони можуть припинити цей імпорт. Я буду грубим, але скажу, що вам дозволено експортувати, тільки якщо ви не досягнете успіху. Тільки ви досягнете успіху – вже не дозволять, тобто ви самотужки повинні тут діяти. Ви тут один воїн у полі. Ви не можете довіряти людям з обох сторін. Я вважаю, вам потрібно все ж таки розробити стратегію, яка буде незалежною від Європейського союзу, і вам потрібно конфронтувати Європейський союз, коли вони кажуть, що ви не можете підняти з 10 до 30 доларів за металобрухт, ви повинні сказати, що це не ваша справа, адже цей металобрухт іде не на ваш ринок. Бачите, я такий, привношу елементи справедливості. Європейський союз, це не Європейський союз 70-х років, який хотів індустріально розвиватися. Ні, це вже інший Європейський союз.

Я вважаю, що це дуже цікавий період, і якщо ми проаналізуємо, що відбувається (а власне це частина такого циклу, системи циклічності – ми повертаємось до економічної теорії), то це можна порівняти із попередніми періодами. Що у нас є: дуже цікава ситуація у Сполучених Штатах. Те що Сандерсон та Трамп говорять одне і те ж саме про міжнародну торгівлю, вже не в інтересах ні кого. Периферія Європейського союзу – це Греція, Італія, Іспанія, Португалія, вони опускаються в болото, чи то багнюку бідності (ми можемо й не знати, що у Португалії люди заробляють у двічі менше, ніж в Іспанії). Тобто, Європейський Союз – це не така вже історія успіху. Я вважаю, що потрібно на цьому повчитися, на отих граблях, що пішло не так. Що не так, у Греції, у Португалії, в Іспанії, власне, це деіндустріалізація, це повільна деіндустріалізація. Те що було в Україні, почалося з Латинської Америки до пост радянських країн і тепер, бачите, дійшло і до нас. Власне, що потрібно робити – потрібні зміни, змінювати і думки людей, потрібен справжній перехід.

Дуже цікаве порівняння із 1848 роком, це той період, коли економічна теорія спасувала, її атакували справа і зліва. Карл Маркс, якого ми всі добре знаємо, та маніфест комунізму, був німцем, утік до Англії. Ми знаємо пана Бруно Хільдебранда, він був настільки консервативним, що був змушений втекти до Швейцарії у 1841 році. І далі у нас є Джон Стью Міл "Принципи політичної економіки", англійський лібераліст, навіть суперлібераліст. У тому ж 1848 році через свої принципи економіки він сказав, що кожна країна потребує захисту промисловості, вільна торгівля буде можливою, тільки якщо у вас буде індустрія, яка зможе вижити, тобто, ви ж 12-річного свого

сина не відправите на ринок праці. Правда? Тобто такий захист, як для людей, і для індустрії потрібен. І це урок 1848 року. Це той момент, коли соціаліст Сандерс та консерватор кажуть одне і те ж саме. Це не щось аномальне, це може здаватися аномальним, але це власне і відбувається тоді і тепер.

Через 25 років після падіння системи комунізму, проаналізувавши її, ми побачимо, що західний капіталізм та радянська система були дуже схожими. Вони будувалися на культурі виробництва. Тут у нас марка із Західної Німеччини зліва, а справа у нас – зі східної Німеччини, і там, і там у нас пан Фрідріх Ліст. Ви бачите, що це у них спільний герой. Вони опублікували марку, і навіть той самий портрет використали. Пан Ліст був тим, хто допоміг індустріалізувати континент Європу. І є також зв'язок із паном Лістом – це джентльмен, який працював тут, у Києві, коли він будував залізницю – це Серджо Вітте, він був міністром фінансів при двох останніх царях і переклав Фрідріха Ліста на російську. А коли все пішло вперед, то прийшов більшовизм, який має те ж саме коріння у продуктивності промисловості, і саме на це нам потрібно обернутися та зважити. І врешті-решт, тут є дуже важливий економіст із України. Україна, наче Латинська Америка – ви стаєте залежними, ви інтелектуально залежні від неправильних західних теорій, і пан Туган-Барановський, якщо ми говоримо про Індустрію 4.0, був батьком розуміння технологічної революції. Пан Туган-Барановський мав студента Ніколая Кондратьєва, і пан Кондратьєв був тим, хто зрозумів шляхи капіталізму. Він був далі учителем Шумпетера. Цікаво, що якщо ми хочемо повернутися та зрозуміти вірно цей феномен, то коріння – українське, і у нас три роки є для того, щоб підготувати дуже цікаву конференцію та нову статую, новий постамент для пана Тугана-Барановського. Це ваші невизнані герої, це ті герої, які варті того.

### **Віктор Галасюк:**

Професоре, я Вам дуже дякую. Це просто ідеальний акцент на завершення, ми не зговорювалися з Вами. Я хочу подякувати Вам, я хочу порадити всім учасникам прочитати Вашу книгу, хто ще цього не зробив. "Яким чином багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними". Вона видана українською мовою за підтримки Київського міжнародного економічного форуму. Я дякую всім учасникам, я дякую нашим фантастичним спікерам, які приїхали спеціально з різних країн, і навіть з різних континентів. Спасибі за ваш досвід, за вашу відкритість, за вашу щирість, за вашу любов до України. Ми вам дуже вдячні. Дякую.